

הפתיחה ל"זוילהלם טל"

מאת ג'וזאקינו רוסיני

על המלחין

רוסיני נולד בעיירה פזארו שבאיטליה לזוג הורים מוסיקאים: אב נגן-קרן והחצוצרן העירוני, ואם זמרת. חלק ניכר מילדותו המוקדמת עבר עליו בטיפולה של סבתו, כשהוריו נעים בין בתי אופרה באזור כדי להופיע אתם. כאשר אמו איבדה את קולה כתוצאה ממחלה, השתקעה המשפחה לבסוף בבולוניה.

מגיל צעיר לימד האב את בנו נגינה בקרן, אך בהגיעם לבולוניה הסתבר כי יש לנער כשרונות מוסיקליים בתחומים רבים, והוא החל ללמוד שירה (ואף השתתף בביצוע אופרות, כעזרה לפרנסת המשפחה), נגינה בפסנתר, נגינה בצ'לו וקומפוזיציה, כשהוא לומד תחילה באופן פרטי ואחר כך בבית הספר המוסיקלי בעיר (הליצאום). החינוך המוסיקלי הקלאסי שקיבל השפיע, ללא ספק, על סגנונו לעתיד ועל טכניקת הכתיבה שלו.

רוסיני החל לכתוב אופרות עוד בטרם סיים את לימודיו. ההזדמנות הגדולה הראשונה הגיעה ב-1810, כאשר תיאטרון ונציה חיפש מלחין בשביל יצירה קומית בת מערכה אחת - "חוזה הנישואין". יצירה זו יועדה למלחין גרמני, אך הוא פרש מהחוזה, ובתיווכם של חברים של הזוג רוסיני הוצעה העבודה לג'וזאקינו בן ה-18. שנים לאחר מכן נזכר רוסיני בהזדמנות זו שניתנה לו להכנס אל תוך עולם האופרה האיטלקית:

"הוצאותיו של המפיק היו מינימליות: קבוצת זמרים (ללא מקהלה), בימוי צנוע ורק כמה ימי חזרות. מכאן היה הכל תלוי על כתפיו של המלחין הצעיר, אשר בהפקה קטנה וקצרה יכול היה לממש את כשרונו ואת יכולת הכתיבה שלו יותר מאשר ביצירה ארוכה."

לאחר הצלחת "חוזה הנישואין" החלו ההצעות זורמות אל רוסיני, שהחל לכתוב בקצב רצחני - לעתים אף ארבע-חמש אופרות בשנה.

למרות שהתקופה היתה תקופת שפל יצירתי באופרה האיטלקית, היתה פריחה מסחרית בתחום זה. בתי אופרה רבים היו קיימים, וכולם התחרו זה בזה על ביצוע יצירות חדשות ועל גילוי כשרונות צעירים, ורוסיני התאים את עצמו מיד למצב. הוא לא היה בררן במיוחד בטקסטים שהלחין, ואף קרה כי אחת האופרות היתה כה סרת טעם שהשלטון הוריד אותה לאחר שלש הצגות בלבד. אך הכתיבה הרבה איפשרה לרוסיני להתפתח ולהבשיל כקומפוזיטור.

השיא של תקופת יצירתו הראשונה היה הזמנת אופרה בת שתי מערכות - "אבן ההשוואה" - ע"י בית האופרה המפורסם "לה סקאלה" במילנו. גם הזמנה זו הושגה בהמלצתם של ידידים - זמרים שביצעו יצירות אחרות של רוסיני.

בשנים שלאחר מכן המשיך רוסיני בכתיבה פוריה ורבה והפך להיות מלחין האופרות המוביל באיטליה. יצירותיו הידועות ביותר בתחום היצירה הקומית היו "האיטלקיה באלג'יר", "הספר מסביליה", "לה צ'רנטולה" (לכלוכית) ו"העורב הלקחן". באופרות אלה שילב רוסיני יסודות קומיים, כגון:

- חזרה על הברות באופן משעשע
- "שירי פטפוט" המבוצעים במהירות גדולה
- הקשה של הכנרים על עמודי התווים שלהם
- ניגודים אבסורדיים בין תפקיד הליווי והמנגינה

לצד האמצעים הקומיים שילב רוסיני איפיונים רומנטיים וניצל ניצול מירבי את השירתיות האיטלקית.

כדי להספיק לכתוב הרבה, "מיחזר" רוסיני חלק מן המוסיקה שלו, כמו מנגינות לאריות, מעברים תזמורתיים ועוד. גם הפתיחות שלו שמשו באופן מודולרי, ופתיחה אחת אף נוצלה בשלוש אופרות שונות... אך לצד ה"מיחזור" שפע רוסיני רעיונות מקוריים, ונדע בעיקר באנסמבלים (שירה משולבת של קבוצת זמרים יחד) ובסיומים המבריקים למערכות השונות.

בשנים אלה, בהן כתב רוסיני במהירות יוצאת דופן (השמועה מספרת כי "הספר מסביליה" נכתבה בתוך שלושה שבועות בלבד!) הוא היה עסוק גם בנסיעות רבות. באותה תקופה לא מוסדו זכויות היוצרים, והכנסותיו מן האופרות היו מוגבלות רק לאופרות שבביצוען השתתף.

שלב נוסף בקריירה של רוסיני החל כאשר ב-1815 קיבל הזמנה מבית האופרה של נאפולי. עד אז היה מפורסם מאוד והאופרות שלו בוצעו בכל רחבי איטליה, אך לא בנאפולי, שם היו גאים במסורת האופראית המקומית ולא הסכימו לקבל "צפוני" יליד עיר אחרת. בכל זאת, כאשר האמרגן של תיאטרוני נאפולי, דומניקו ברבאיה, רצה לגוון ולהחיות את החיים האופראיים, בחר ברוסיני - וזה התמנה למנהל המוסיקלי והאמנותי בעיר. רוסיני "מלך" על נאפולי במשך שבע שנים, במהלכן נשא לאשה את אשתו הראשונה אליזבת, שהיתה קודם לכן פילגשו של ברבאיה... היא היתה זמרת סופרן בעלת יכולות קוליות נדירות, ורוסיני כתב תפקידים מיוחדים המתאימים ליכולות אלה.

אולי נציין כי השותפות עם ברבאיה התפרסה על תחום נוסף: הפעלת שולחנות הימורים בכניסה לתאטרון, תחום רווחי ממנו התעשרו השניים...

בנאפולי היה מקובל כי הזמרים מרבים לעטר ולסלסל בקולם תוך שירת האריות, ורוסיני אכן כתב להם תפקידים המעצימים את יכולתם הטכנית. בנוסף לזמרים בעלי יכולת עמדו לרשותו מקהלה מצויינת ותזמורת טובה - ואכן, אפשר לראות כי תפקיד המקהלה הופך יותר ויותר חשוב, ומתפקיד של מגיבה פסיבית היא הופכת לשותפה בהתפתחות העלילה. גם התזמורת מקבלת תפקיד חשוב יותר ויותר. האנסמבלים מתרחבים ונעשים עשירים יותר, והגבולות בין חלקים שונים באופרה (קטעי מקהלה, אריות ואנסמבלים) מתחילים להטשטש.

בסוף שנת 1821 ערך ברבאיה "פסטיבל רוסיני" בווינה. לכבוד האירוע ייצא את התאטרון שלו לאוסטריה יחד עם המלחין. הם שהו שם חצי שנה וזכו להצלחה רבה. מאז נפרד רוסיני מנאפולי.

ב-1823 יצאו רוסיני ואשתו לביקור בפריס ובאנגליה, בלי לדעת שלא יחזרו עוד לגור באיטליה. באנגליה לא זכו האופרות של רוסיני להצלחה, אך הוא זכה לסכומי כסף נכבדים מאריסטוקרטים רבים שבקשו לארח אותו בביתם.

ב-1824 הגיע הזוג רוסיני לפריס, מקום בו יתגורר המלחין עד יום מותו. הוא קיבל את ניהול התיאטרון האיטלקי בפריס - בית אופרה בו העלה בעיקר את יצירותיו שלו בעיבוד לפי צרכי המקום, ולעתים קרובות עם זמרים איטלקיים. לצורך העיבוד לקהל הצרפתי רוסיני שינה את האריות המעוטרות שלו ו"ניקה" אותן מסלסולים.

ביצירות החדשות שכתב שילב בין שירתיות איטלקית לבין הסגנון ה"יבש" שאפיין את האופרה הצרפתית. אז גם החל לכתוב אופרות רציניות (ולא רק קומיות או חצי-קומיות, כפי שכתב לפני כן). האריות מפסיקות להיות החלקים החשובים ביותר באופרה, ויש יותר ויותר קטעים המשלבים בין סולן ומקהלה.

בפריס החלה להתפתח האופרה הראוותנית הקרויה "גרנד-אופרה", ורוסיני השתלב יפה בסגנון זה בשתי האופרות האחרונות שכתב: "הרוזן אורי" ו"וילהלם טל".

את האופרה "וילהלם טל", המהווה את פסגת יצירתו של רוסיני, הוא כתב בהיותו בן 37 בלבד. לאחר מכן חי עוד כ-40 שנה, אך לא כתב עוד אופרות, אלא רק מעט מאד יצירות מקהלתיות ויצירות לפסנתר. הסיבות לפרישה זו רבות, חלקן, כנראה, בגלל תשישות גופנית ונפשית לאחר תקופה אינטנסיבית באופן לא סביר, חלקן בגלל שינוי השלטון בצרפת ואבדן החוזה שחתם עם המלך שרל העשירי, חלקן בגלל שהיה מבוסס מבחינה כלכלית והעדיף להקדיש עצמו לאירוח. כמו כל דבר, גם את זאת עשה בנדיבות רבה, תוך הפגנת כשרונו השני - הבישול.

לאחר התאלמנותו ב-1843 נשא לאשה את אשתו השניה אולימפ. במשך שנים אלה חלה במחלה ממושכת, שגם בגללה לא כתב יותר. הוא נפטר ממחלתו בשנת 1868, אותה שנה בה בוצעה ההופעה ה-500 של האופרה "וילהלם טל".

בשנותיו האחרונות נסע רוסיני מדי פעם לביקור בערי אירופה השונות. בביקורו בגרמניה פגש את מנדלסון, שלא העריכו ביותר לפני הפגישה, אך אחריה כתב לאמו ולאחותו: "יש בו חכמה, חיות וברק כל הזמן ובכל מילה. מי שחושב שאינו גאון צריך להפגש עמו רק פעם אחת, ומיד ישנה את דעתו".

רוסיני נחשב, גם בעיני בני תקופתו, למלחין האיטלקי החשוב ביותר במחצית הראשונה של המאה ה-19. הוא זכה לפופולריות, יוקרה ועושר יותר מכל מלחין אחר, והשפיע מבחינה אמנותית על כל עולם האופרה אחריו.

אנקדוטות רבות קשורות ברוסיני, שהיה ידוע במענה לשונו החרוף. בהיותו בתחילת הקריירה שלו בבולוניה ביקרו אותו על רישול בכתיבת תפקידי התזמורת. "אתם צודקים", ענה, "הייתי מתקן זאת לו היה לי זמן לעבור על מה שכתבתי. אך אתם יודעים שיש לי רק חודש וחצי כדי לכתוב אופרה. ובכן - בחודש הראשון אני מבלה - וכי מתי אבלה אם לא עכשיו, כשאני

צעיר? - ובשבועיים האחרונים אני כותב כל בוקר את הקטע עליו יש חזרה אחר הצהריים. ובכן - מתי יש לי זמן לעבור ולתקן שגיאות קטנות בליווי?"

כאשר ידידו הברון ג'יימס רוטשילד שלח לו ענבים משובחים מן החממה שלו, כתב לו רוסיני: "מחשבה נאה, אך אני אינני בולע את היין שלי בגלולות". רוטשילד הבין את הרמז ושלח לו מיינו המפורסם.

למרות ההתחייבויות הרבות והכמעט בלתי אפשריות שלקח על עצמו בעשרים שנות עבודתו, נשאר רוסיני אדם אהוד ולא הסתכסך עם הדמויות הרבות והשונות אתן עבד - סולנים וסולניות, מפיקים ואמרגנים, נגנים, אנשי החברה הגבוהה ועוד. ב-40 השנים בהן פרש כמעט לגמרי מכתובה ואירח הרבה בביתו, ביסס את מעמדו כאדם יקר, משעשע ואהוב על הכל.

על היצירה

האופרה "וילהלם טל" נכתבה בשנת 1829, על פי תנאי החוזה שחתם רוסיני עם בית האופרה של פריס כאשר הגיע לשם חמש שנים קודם לכן. מבין הטקסטים שהוגשו לו לבחירה בחר את מחזהו של המשורר הגרמני הגדול שילר (Schiller). המחזה שילב בתוכו כמה יסודות שקסמו לרוסיני, שהיה בשיא יכולת הכתיבה שלו:

- הנושא הפוליטי של עם תחת כיבוש, המבקש עצמאות ושלוש (נושא שהעסיק את איטליה ואת צרפת באותה תקופה);
- יחסי אבות ובנים;
- האפשרות לשלב באופרה מוסיקה עממית ותאורי טבע.

מאפייני היצירה

הפתיחות של רוסיני הן יצירות עצמאיות העומדות בפני עצמן, הן מבחינת המבנה, הן מבחינת האורך והן מבחינת החומר המוסיקלי. הוא נהג לכתוב את הפתיחות לאחר שהשלים את האופרה, וכאמור - אם לא נותר לו זמן השתמש כמה פעמים באופרה החדשה בפתיחה שכבר נכתבה לאופרה אחרת.

התמונה הרביעית והאחרונה (אלגרו ויואצ'ה) היא סיום חגיגי ונמרץ ליצירה. כל כולה מאופיינת בעצמה גבוהה, במקצבי דהרה ובתזמור מלא. המרקם השולט הוא המרקם ההומוריתמי, האפייני לקטעים חגיגיים ותרועתיים, אך אל תוכו משתרבבים החומרים התמטיים במרקם פוליפוני חיקויי.

הפתיחה מסתיימת בקודה רבת עצמה, באופיו של החלק הרביעי.

התחנה הרביעית של הפתיחה

נפתחת בתרועה חגיגית ונמרצת ע"י שתי החצוצרות, כשהקרנות וכלי ההקשה מצטרפים בתרועת-צייד משלהן.

כלי הקשת וכלי הנשיפה משמיעים את הנושא הראשי המהיר והאנרגטי בעוצמה שקטה ובמשפטים קצרים. הנושא מבוסס על תבנית ריתמית דמויית דהרה של חיל פרשים:

להופעתו השנייה של הנושא מצטרפים כלי נשיפה גבוהים מעץ וממתכת המחזקים את העוצמה והברק.

חלקו השני של הנושא הוא מעין פיתוח נוסף על התבנית הריתמית הדוהרת, כשאת הברק מעצימים כלי נקישת "תורכיים". גם חלק זה חוזר פעם נוספת.

מעבר קצר ב"כלי ציד" מוביל חזרה לתחילת הנושא כפי שהובא בפעם הראשונה: תחילתו בכלי קשת ובכלי עץ, ואח"כ והמשכו בכל התזמורת.

התפרצות הכרזתית של טוטי תזמורתי מביאה את הנושא השני החגיגי.
לאחריה מרקדים הכנורות, בליווי קצוב ונמרץ של שאר הכלים:

הנושא חוזר פעם נוספת.

תנועה מוטורית חרישית ומהירה בכלי הקשת מושכת אל חטיבה וריאטיבית של הנושא השני, השומר על התנועה המהירה. מיד לאחר מכן חוזר שוב הנושא השני בטוטי תזמורתי.

אחרי הופעתו הנוספת חוזר במפתיע חלקו השני של הנושא הראשון. לאחריו המעבר, ואת החטיבה חותמת הופעה נוספת של חלקו הראשון.

חטיבת קודה ארוכה, סוערת ואנרגטית מבוססת על סולמות עולים ויורדים ועל פרגמנטים מן הנושא.

אזכור קצר של תחילת הנושא הראשון באוניסון של כלי קשת כלי נשיפה מעץ וקרנות מוביל אל

הדממה כללית של התזמורת היוצרת מתח לקראת הבאות:

התזמורת חוזרת בכוחות מחודשים ומסיימת את הפתיחה בעוצמה ובהתלהבות.